

ISSN 2414-9012
ISSN (Online) 2616-8766

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ЧЕРНІВЕЦЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ
ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

HISTORY JOURNAL

OF YURIY FEDKOVYCH
CHERNIVTSI NATIONAL
UNIVERSITY

Рік заснування 1996

Foundation year 1996

№ 1/2021 (53)

№ 1/2021 (53)

ІСТОРІЯ

HISTORY
SCIENCES

Чернівці
Чернівецький національний
університет
2021

Chernivtsi
Chernivtsi National
University
2021

Друкується за ухвалою вченої ради
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
*Журнал входить до переліку наукових фахових видань
України з історичних наук категорія «Б»*
Наказ Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03. 2020 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21905-11805ПП від 05.02.2016 р.
Журнал індексується науково-метричною базою Index Copernicus
Веб-сайт: <http://hj.chnu.edu.ua>

Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : Історія. Чернівці : Чернівецький університет, 2021. № 1. 172 с.
<https://doi.org/10.31861/hj2020.52>
ISSN 2414-9012
ISSN (Online) 2616-8766

Тематика наукового вісника охоплює питання історії України, всесвітньої історії, політичної історії, археології, етнології, спеціальних історичних дисциплін та краєзнавства.

У збірнику публікуються дослідницькі роботи та рецензії. Статті друкуються українською, російською, польською, румунською, англійською, німецькою та французькою мовами.

Редколегія випуску:

Олександр Филипчук, канд. іст. наук, наук. редактор (Чернівці, Україна);
Олександр Добржанський, д-р іст. наук, заст. наукового редактора (Чернівці, Україна);
Василь Ботушанський, д-р іст. наук, заступник наукового редактора (Чернівці, Україна);
Богдан Боднарюк, д-р іст. наук (Чернівці, Україна);
Степан Борчук, д-р іст. наук (Івано-Франківськ, Україна);
Юрій Макар, д-р іст. наук (Чернівці, Україна);
Анджеї Гіль, д-р іст. наук (Люблін, Польща);
Роман Дрозд, д-р іст. наук (Слупськ, Польща);
Лізавета Дубінка-Гуца, канд. іст. наук (Копенгаген, Данія);
Оксана Каліщук, д-р іст. наук (Луцьк, Україна);
Мирослав Кметь, д-р іст. наук (Банська Бистриця, Словаччина);
Ігор Крючков, д-р іст. наук (Ставрополь, Росія);
Антоній Мойсей, д-р іст. наук (Чернівці, Україна);
Штефан Пурич, д-р іст. наук (Сучава, Румунія);
Олександр Руснак, канд. іст. наук (Чернівці, Україна);
Олександр Сич, д-р іст. наук (Чернівці, Україна);
Людмила Стрільчук, д-р іст. наук (Луцьк, Україна);
Вікторія Тельвак, канд. іст. наук (Дрогобич, Україна);
Сергій Троян, д-р іст. наук (Київ, Україна);
Володимир Фісанов, д-р іст. наук (Чернівці, Україна);
Михайло Чучко, д-р іст. наук (Чернівці, Україна);
Микола Гуйванюк, канд. іст. наук, відповідальний редактор (Чернівці, Україна).

Адреса редколегії: Україна, 58012, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, факультет історії, політології та міжнародних відносин, тел. тел. +38-050-538-51-10.
E-mail: o.dobrzanskiy@chnu.edu.ua

**Published by Academic Council
of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University**

***Academic Journal Category «B»
Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine
№ 409 dated 17.03.2020
Certificate of registration KB № 21905-11805IIP dated 05.02.2016
The journal is indexed by scientific-metric base Index Copernicus
Website: <http://hj.chnu.edu.ua>***

History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi :
Ч-49 Chernivtsi University, 2021. № 1. 172 p.
<https://doi.org/10.31861/hj2021.53>
ISSN 2414-9012
ISSN (Online) 2616-8766

The Journal keeps readers up-to-date with concise, thoughtful reviews of key topics on all aspects of the History of Ukraine, World History, Political History, Archeology, Ethnology, Anthropology and Regional Studies.

The backbone of the Journal comprises research and reviews. Languages: Ukrainian, Russian, Polish, Romanian, English, German and French.

Editorial Board:

Oleksandr Fylypchuk, PhD in History, Editor-in-Chief (Chernivtsi, Ukraine);
Olexandr Dobrzhanskyi, Doctor of History, Deputy Editor-in-Chief (Chernivtsi, Ukraine);
Vasyl Botushanskyi, Doctor of History, Deputy Editor-in-Chief (Chernivtsi, Ukraine);
Bohdan Bodnariuk, Doctor of History (Chernivtsi, Ukraine);
Stepan Borchuk, Doctor of History (Ivano-Frankivsk, Ukraine);
Yuriy Makar, Doctor of History (Chernivtsi, Ukraine);
Andrzej Gil, Doctor of History (Lublin, Poland);
Roman Drozd, Doctor of History (Slupsk, Poland);
Lizaveta Dubinka-Guscha, PhD in History (Copenhagen, Denmark);
Oksana Kalishchuk, Doctor of History (Lutsk, Ukraine);
Myroslav Kmet', Doctor of History (Banska Bystrica, Slovakia);
Igor Kriuchkov, Doctor of History (Stavropol, Russia);
Anthonii Moisey, Doctor of History (Chernivtsi, Ukraine);
Stefan Purich, Doctor of History (Suceava, Romania);
Oleksandr Rusnak, PhD in History (Chernivtsi, Ukraine);
Oleksandr Sych, Doctor of History (Chernivtsi, Ukraine);
Lyudmila Strilchuk, Doctor of History (Lutsk, Ukraine);
Victoria Telvak, PhD in History (Drohobych Ukraine);
Serhiy Troyan, Doctor of History (Kyiv, Ukraine);
Volodymyr Fisanov, Doctor of History (Chernivtsi, Ukraine);
Mychailo Chuchko, Doctor of History (Chernivtsi, Ukraine);
Mykola Huivaniuk, PhD in History, Executive Editor (Chernivtsi, Ukraine).

Editorial Address: 58012, Chernivtsi, Kotsiubynskyi Str. 2, Ukraine, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, College of History, Political Science and International Studies, Tel. +38-050-538-51-10
E-mail: o.dobrzhanskiy@chnu.edu.ua

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Филипчук О. СВЯТИЙ ФЕОДОР СТРАТИЛАТ І РУСЬКО-ВІЗАНТІЙСЬКІ ВІЙНИ.....	6-18
Fylypchuk O. SAINT THEODORE STRATELATES AND THE RUS'-BYZANTINE WARS ...	6-18
Балух О. ВИПРАВА ЯНА ОЛЬБРАХТА 1497 р. НА БУКОВИНУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ВЗАСМОВІДНОСИНИ МОЛДАВІЇ ТА ПОЛЬЩІ	19-42
Balukh O. THE CAMPAIGN OF JAN OLBRACHT IN 1497 TO BUKOVYNA AND ITS INFLUENCE ON THE RELATIONS BETWEEN MOLDAVIA AND POLAND	19-42
Шваб Л., Токарська Ю. НОВАЦІЇ СУСПІЛЬНО-РЕЛІГІЙНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ XVII СТОЛІТТЯ	43-53
Shvab L., Tokarska Y. INNOVATIONS OF SOCIO-RELIGIOUS THOUGHT IN UKRAINE AT THE BEGINNING OF THE 17th CENTURY	43-53
Сумарюк Б., Герасим'юк І., Гринько Н. «ПСИХІАТРІЯ БЕЗ КАЙДАНИВ»: СТАНОВЛЕННЯ ПСИХІАТРИЧНОЇ ДОПОМОГИ В ЧЕРНІВЦЯХ кін. XIX – поч. XX ст. .	54-59
Sumariuk B., Herasymiuk I., Hrynko N. «PSYCHIATRY WITHOUT SHACKLES»: THE FORMATION OF PSYCHIATRIC CARE IN CHERNIVTSI IN LATE 19th – EARLY 20th CENTURIES	54-59
Хома В. ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ У ПРИФРОНТОВІЙ ЗОНІ СХІДНОГО ФРОНТУ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	60-68
Khoma V. CIVILIAN POPULATION IN THE FRONTLINE ZONE OF THE EASTERN FRONT DURING WORLD WAR I	60-68
Хом'як П. РОЛЬ АДОЛЬФА ПЕТРА ШЕЛЬОНЖЕКА У СТАНОВЛЕННІ РИМСЬКО- КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ВОЛИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД	69-76
Khomiak P. ROLE OF ADOLF PETRO SHELONZHEK'S ACTIVITIES IN THE FORMATION OF THE ROMAN CATHOLIC CHURCH IN VOLHYNIA IN THE INTERWAR PERIOD	69-76
Руснак О. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ І ХОТИНЩИНИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД	77-89
Rusnak O. MAIN TENDENCIES OF HEALTHCARE SYSTEM DEVELOPMENT OF NORTHERN BUKOVYNA AND KHOTYN REGION DURING THE INTERWAR PERIOD ...	77-89
Бестанчук Я. НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА ТЕРИТОРІЇ ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ ТА ХОТИНЩИНИ В ПЕРІОД ПЕРШОЇ РАДЯНІЗАЦІЇ (ЧЕРВЕНЬ 1940 – ЧЕРВЕНЬ 1941)	90-98
Bestanchuk Y. NATIONAL POLICY OF THE SOVIET GOVERNMENT ON THE TERRITORY OF NORTHERN BUKOVYNA AND KHOTYN REGION DURING THE FIRST PERIOD OF SOVIETIZATION (JUNE 1940 – JUNE 1941)	90-98
Бабіч О. ЗМІНИ У ЧИСЕЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ОДЕСИ У ПЕРІОД ОКУПАЦІЇ 1941-1944 рр.	99-109
Babich O. QUANTITATIVE CHANGES IN POPULATION OF ODESSA DURING THE OCCUPATION IN 1941-1944	99-109
Чедолума І. МИХАЙЛО РУДНИЦЬКИЙ ТА БОРОТЬБА ПРОТИ «ШКОЛИ ГРУШЕВСЬКОГО» У ЛЬВОВІ	110-119
Chedoluma I. MYKHAILO RUDNYTSKYI AND THE STRUGGLE AGAINST THE «HRUSHEVSKYI SCHOOL» IN LVIV	110-119
Дробіна Л. РАДЯНСЬКА ФІНАНСОВА «ДОПОМОГА» ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	120-130
Drobina L. SOVIET FINANCIAL «AID» TO MILITARY PERSONNEL IN THE WESTERN REGIONS OF UKRAINE AFTER WORLD WAR II	120-130

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

- Безаров О.** УЧАСТЬ ЄВРЕЇВ У ПРОЦЕСАХ СТАНОВЛЕННЯ РОСІЙСЬКОГО СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ 131-142
Bezarov O. PARTICIPATION OF JEWS IN THE PROCESSES OF RUSSIAN SOCIAL-DEMOCRATIC MOVEMENT 131-142

ЕТНОЛОГІЯ

- Мельничук Г., Дутка В.** ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАРОДНОГО УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА КОСІВЩИНИ (КІНЕЦЬ XVIII – ДРУГА ПОЛ. XIX ст.) 143-150
Melnychuk H., Dutka V. ORIGIN AND DEVELOPMENT OF FOLK APPLIED ART OF KOSIV REGION (END OF 18th – SECOND HALF OF 19th CENTURIES) 143-150

ПУБЛІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ

- Ковалець Т.** «LITWIE Z KORONĄ SPÓLNA SPRAWA...». ОБЛОГА ЗАПОРОЖЦЯМИ ГОМЕЛЯ ТА КОЗАЦЬКО-ЛИТОВСЬКІ ПЕРЕГОВОРІ У ЧЕРВНІ 1651 РОКУ ЗА МАТЕРІАЛАМИ МАЛОВІДОМИХ ДОКУМЕНТІВ (ПУБЛІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ) 151-158
Kovalets T. «LITHUANIA WITH THE CROWN HAS A COMMON CAUSE...». THE SIEGE OF GOMEL BY THE COSSACKS AND THE COSSACK-LITHUANIAN NEGOTIATIONS IN JUNE 1651 ON THE BASIS OF LITTLE-KNOWN DOCUMENTS (PUBLICATION OF SOURCES) 151-158

РЕЦЕНЗІЇ

- Карліна О.** МІСЬКА ВЛАДА В ІСТОРИКО-ПОРІВНЯЛЬНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ. РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ: СЕРГІЙ ДОБРЖАНСЬКИЙ. МІСЬКЕ УПРАВЛІННЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ, ГАЛИЧИНИ І БУКОВИНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX ст.): МОНОГРАФІЯ. ЧЕРНІВЦІ: ДРУК АРТ, 2021. 452 с. 159-161
Karlina O. CITY AUTHORITIES IN HISTORICAL AND COMPARATIVE STUDY. BOOK REVIEW: SERHII DOBRZHANSKYI. MUNICIPAL ADMINISTRATION OF RIGHT-BANK UKRAINE, GALICIA AND BUKOVYNA: COMPARATIVE ANALYSIS OF GOVERNMENT BODIES FUNCTIONING (SECOND HALF OF 19TH – EARLY 20TH CENTURIES): MONOGRAPH. CHERNIVTSI: DRUK ART, 2021. 452 p. 159-161
- Борчук С.** УКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ ОЧИМА ІСТОРИКА. РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ: МИКОЛА ГУЙВАНЮК. «НА ШЛЯХУ ПОСТУПУ МИ ЛИШІ КАМЕНЯРІ...». УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОМУ ЖИТТІ ГАЛИЧИНИ Й БУКОВИНИ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX ст.). ЧЕРНІВЦІ: ДРУК АРТ, 2021. 432 с. 162-165
Borchuk S. UKRAINIAN WRITERS THROUGH THE EYES OF A HISTORIAN. BOOK REVIEW: MYKOLA HUIVANIUK. «ON THE WAY FORWARD WE ARE JUST STONE-CRASHERS...». UKRAINIAN LITERARY INTELLIGENTSIA IN THE SOCIO-POLITICAL AND CULTURAL-EDUCATIONAL LIFE OF GALICIA AND BUKOVYNA (LATE XIX – EARLY XX CENTURIES). CHERNIVTSI: DRUK ART, 2021. 432 p. 162-165
- Яценюк Ф.** ІСТОРІЯ ВЛАДНИХ СТРУКТУР НА БУКОВИНІ. ПОГЛЯД З СЬОГОДЕННЯ. РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ: ВАСИЛЬ БОТУШАНСЬКИЙ. НАРИСИ З ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЛАДНИХ СТРУКТУР НА БУКОВИНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX ст.). ЧЕРНІВЦІ, 2020. 160 с. 166-169
Yatseniuk F. HISTORY OF POWER STRUCTURES IN BUKOVINA. A VIEW FROM TODAY. BOOK REVIEW: VASYL BOTUSHANSKYI. ESSAYS ON THE HISTORY OF FORMATION AND FUNCTIONING OF POWER STRUCTURES IN BUKOVYNA (SECOND HALF OF 19th – EARLY 20th CENTURIES). CHERNIVTSI, 2020. 160 p. 169-169
- Ільницький В., Глібішук М.** РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ: HERETZ L. RUSSIA ON THE EVE OF MODERNITY POPULAR RELIGION AND TRADITIONAL CULTURE UNDER LAST TSARS. CAMBRIDGE: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, 2008. 268 p. 170-171
Ilnytskyi V., Hlibishchuk M. BOOK REVIEW: HERETZ L. RUSSIA ON THE EVE OF MODERNITY POPULAR RELIGION AND TRADITIONAL CULTURE UNDER LAST TSARS. CAMBRIDGE: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, 2008. 268 p. 170-171

ПУБЛІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 1. – 2021. – С. 151–158
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 1. – 2021. – pp. 151–158
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2021.53.151-158>
hj.chnu.edu.ua

УДК 94(477)«16»

© Тарас Ковалець* (Чернівці)

«LITWIE Z KORONĄ SPÓLNA SPRAWA...». ОБЛОГА ЗАПОРОЖЦЯМИ ГОМЕЛЯ ТА КОЗАЦЬКО-ЛИТОВСЬКІ ПЕРЕГОВОРИ У ЧЕРВНІ 1651 РОКУ ЗА МАТЕРІАЛАМИ МАЛОВІДОМИХ ДОКУМЕНТІВ (ПУБЛІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ)

У статті періодично із науковим коментуванням та перекладом на українську мову здійснено повнотекстову публікацію двох документів, які походять із табору коронного війська та висвітлюють події початку козацько-литовської кампанії 1651 р. – облогу запорожцями міста Гомеля та переговори козацьких послів із польним гетьманом литовським князем Янушем Радзивілом.

Ключові слова: Військо Запорозьке, Януш Радзивілл, Стефан Пободайло, Мартин Небаба, кампанія 1651 р., Гомель, дипломатія.

Taras Kovalets (Chernivtsi)

«LITHUANIA WITH THE CROWN HAS A COMMON CAUSE...». THE SIEGE OF GOMEL BY THE COSSACKS AND THE COSSACK-LITHUANIAN NEGOTIATIONS IN JUNE 1651 ON THE BASIS OF LITTLE-KNOWN DOCUMENTS (PUBLICATION OF SOURCES)

Abstract. The article has archeographic nature and contains the text of two documents in Polish found in the Manuscripts Department of Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library, the report of a certain apprentice of the nobleman Krzysztof Fasz about the siege of Gomel and the report prepared for the command of the crown army about Cossack diplomatic mission to the field hetman of Lithuania Janusz Radziwill in June 1651. The purpose of the article is to make the first edition and scientifically comment on the mentioned documents together with their translation into Ukrainian.

The year 1651 promised to be a turning point for the young Cossack state, which was trying to establish itself on the map of Europe. At the end of the winter, the Zaporozhian Army, the Crimean Khanate, the Polish Crown, and the Grand Duchy of Lithuania began preparations for a new round of armed conflict. The war, as two years before, was to last on two fronts – the Cossack-Polish and the Cossack-Lithuanian.

Cossack regiments led by Martyn Nebaba, Matvii Gladkyi and Prokop Shumeiko, as well as certain Tatar units were transferred to Liubech and Loyev. The Cossacks guarded the crossings across the Dnieper and Sozh, preparing for the possible arrival of Lithuanian troops or the beginning of the Cossack offensive to the north.

In the spring, Sivershchyna, which was a border region, became the scene of small skirmishes between the Cossacks of the Chernihiv Regiment and some units of the Lithuanian army. These skirmishes quickly escalated into full-fledged hostilities. Finally, on May 26, the Cossacks began the siege of Gomel Castle.

* к.і.н., асистент кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Although the course of the siege of Gomel has been well studied by M. Hrushevskiy, the published document (№ 1) contains valuable and unique evidence of the activities of the Cossack departures, the mood in the besieged castle and the mention of the massacre of the burghers made by the Lithuanian garrison, also movement of the main Lithuanian army to repel Gomel.

The second document, a report from the Lithuanian camp about the Cossack embassy to J. Radziwill, is already known to researchers. For the first time, M. Hrushevskiy partially introduced it into scientific circulation, using several fragments of it translated into Ukrainian. However, the historian did not pay much attention to the interesting data given in this report, first of all those concerning the description of the reception of envoys, their life in the Lithuanian camp, etc. Also, the researcher failed to correctly read certain fragments, including the name of one of the Cossack envoys.

Keywords: Zaporozhian Host, Janusz Radziwill, Stefan Pobodailo, Martyn Nebaba, 1651 campaign, Gomel, diplomacy.

Постановка проблеми і значення. Стаття має археографічний характер і містить текст двох віднайдених нами у фондах Відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника (далі: ЛНБ) польськомовних документів – рапорту певного челядника сіверського шляхтича Кшиштофа Фаща про облогу міста Гомеля і звіту, підготовленого для командування коронного війська про діяльність козацької дипломатичної місії до польного гетьмана литовського Януша Радзивілла у червні 1651 р.¹.

Аналіз останніх публікацій. Козацько-литовське протистояння у 1651 р. у сучасній історіографії вже стало предметом ґрунтовних розвідок. Передусім варто згадати доробок українських дослідників Андрія Гурбика² та Ігоря Кондратьєва³, а також їх польського колеги Конрада Бобятинського⁴. Ці історики передусім спробували відтворити передумови та хід битви під Лосєвом (також відомої, як битва під Ріпками) 6 липня 1651 р. Все ж вказаній козацькій дипломатичній місії, зважаючи на тематику статей, дослідниками було присвячено небагато уваги.

Мета і завдання статті. Першодруком здійснити публікацію та наукове коментування згаданих документів разом з їх перекладом на українську мову.

Виклад. Рік 1651-й обіцяв бути переломним для молоді козацької держави, котра намагалася утвердитися на карті Європи. Вже наприкінці зими Військо Запорозьке, Кримське ханство, Польська Корона і Велике князівство Литовське розпочали підготовку до нового витка збройного конфлікту. Війна, як і два роки перед тим, мала тривати на два фронти – козацько-польському та козацько-литовському.

До Любеча та Лосєва були переміщені козацькі полки під проводом Мартина Небаби, Матвія Гладкого і Прокопа Шумейка, а також певні татарські підрозділи. Запорожці стерегли переправи через Дніпро і Сож, готуючись до можливого прибуття литовського війська або початку козацького наступу на північ.

Навесні Сіверщина, котра була прикордонним регіоном, стала ареною дрібних сутичок між козаками Чернігівського полку та окремими підрозділами литовського війська. Ці сутички швидко переросли у повноцінні бойові дії. Зрештою, 26 травня козаки розпочали облогу гомельського замку.

Хоча перебіг облоги Гомеля вже достатньо добре вивчений М. Грушевським⁵, публікований документ (№ 1) містить цінні та унікальні свідчення про діяльність козацьких чат, настрої у обложеному замку та згадку про різанину міщан, здійснену литовським гарнізоном, забезпечення останнього боеприпасами і провізією, а також пересування основного литовського війська на відсіч Гомелю.

Другий документ, рапорт з литовського табору про козацьке посольство до Я. Радзивілла, вже відомий дослідникам. Вперше в науковий обіг його частково ввів М. Грушевський, помістивши кілька фрагментів з нього у перекладі на українську мову у своєму *magnum opus* (див. прим. 15, 17–18). Поза увагою історика все ж залишилося багато цікавих даних, наведених у цьому рапорті, передусім тих, що стосуються опису прийому послів, їхнього побуту у литовському таборі тощо. Також дослідникові не вдалося правильно прочитати певні місця документа, у тому числі прізвище одного із козацьких посланців.

Кожен з документів наводимо нижче першодруком із перекладом на українську мову. Публікація тексту джерел здійснена за методикою, обґрунтованою в іншому нашому виданні⁶. Там само вміщено перелік використаних тут умовних скорочень⁷.

Висновки. Публіковані документи дозволяють значно глибше і повнокровніше дослідити обставини облоги Гомеля, а також хід козацько-литовських переговорів на початку кампанії 1651 р.

ДОКУМЕНТИ

1.

Рапорт челядника п. Лаща.

З Бобруйська, 7–9 червня 1651 р.

/36536/ Powiada, że w sobotę do domu spod Homla wyjechał. Że nieprzyjaciel pewnie w niedzielę podstąpił o południu, stanął na spasowiszczu blisko miasta i okopał się. Konie zaś mają wszyscy za rzeką Szoszą.

Że czaty sam i tam rzucił dla chleba, który gwałtem łapią, chłopcy męczą. Że *capitan* Giedro[y]ć z piechotą nie mógł ująć [?], bo tegoż dnia podstąpił nieprzyjaciel i wrócić się musiał.

Że chłop w poniedziałek do niego przybiegł i dał znać, że /366/ w nocy haniebny był wrzask, strzelba i mocno do szturmu przypuścili [*Kozacy*], ale odbici.

Że się po mieszczanach zdrada pokazała, i 7 ich się z parkanów do nieprzyjaciela spuściło, i nasi zaraz mieszczanów wyścinali w mieście.

O życzliwości chłopskiej powiada, że byleby się odsiecz pokazała, chcą ich bić, [*Kozaków,*] i wszystkiego pomagać [*wojsku litewskiemu*].

O piechocie naszej prawi, że gotowi się bronić dobrze i mają prochów i żywności z potrzebą na jakiś czas, ale o jeździe powiada, że bieda.

O potędze nieprzyjacielskiej, że w niedzielę Niebaba z Szumiejkiem podstąpił w 7 tys., a w poniedziałek przyszło świeżych kilkaset.

Die 9 junii pod Bobrujskiem obóz WXL ruszył się. Piechota i artyleria na bajdakach wodą, a *cavalleria* z dragonią lądem poszli do Horwola, tam pójdą na odsiecz do Homla, Panie Boże szczęść.

Переклад

Каже, що в суботу додому з-під Гомеля виїхав, що ворог, певно, в неділю підійшов ополудні, став на пасовищі біля міста і окопався. Коні ж мають всі за рікою Сожем⁸.

Що чати туди і сюди вислав за хлібом, який гвалтом беруть, селян мучать. Що капітан Гедройц⁹ з піхотою не міг піти, бо того ж дня підійшов ворог і він мусив повернутися.

Що селянин в понеділок до нього прибіг і дав знати, що вночі страшний був вереск, стрілянина і [*козаки*] на сильний штурм пішли, але відбиті.

Що серед міщан проявилася зрада і 7 їх з парканів¹⁰ до ворога спустилися, і наші негайно міщан вирізали у місті.

Про настрої селян каже, що як тільки появилася б відсіч, хочуть їх бити, [*козаків,*] і в усьому допомагати [*литовському війську*]¹¹.

Про нашу піхоту розповідає, що добре готова оборонятися і має пороху та провізії достатньо на якийсь час, але про кінноту каже, що біда.

Про силу ворога, що у неділю Небаба з Шумейком¹² пішли на приступ з 7 тис., а в понеділок прийшло свіжих кількасот.

Дня 9 червня під Бобруйськом обоз рушив. Піхота і артилерія на байдаках водою, а кіннота з драгунією сушею пішли до Горвеля¹³, там підуть на відсіч до Гомеля, дай Боже їм щастя.

Назва документа в рукописі: *Relatia czeladnika p. Fas[z]czowego*, który 7 *junii* na ruszeniu się obozu z Bobrujska przybiegł spod Homla (Рапорт челядника п. Фаща¹⁴, котрий 7 червня під час рушення обозу з Бобруйська спішно приїхав з-під Гомеля)

2.

Рапорт із табору литовського війська.

З-під Гомеля, 17 червня 1651 р.

/38136/ Czekali tamże XJM p. hetmana w Horwolu posłowie Chmielnickiego Pobodajło i Przedwymirski, setnicy, pierwszy przedtem był pułkownikiem czerniechowskim, trzeci – setnik Kłaniowski. Tych XJM zrazu z pewnych *consideratii*, osobliwie, że Chmielnicki z p. Myśłowskim, od XJM wyprawionym, tegoż

procederu zażył, do siebie nie przypuścił, ale posłał z tym do nich, aby listy, które mają, oddali do p. Mierzyńskiego, podstolego wołkowyskiego, która *denunciata* wielką w nich *consternatię* sprawiła. Ale nie /38136/ pomału to *auxit*, kiedy przed gospodą p. podstolego rot 3 dragonów z zapalonymi knotami w porządku postrzegli, rozumieli, że ich za wartość wziąć mieli. Potem, listy tylko oddawczy, a w żadne dalsze lubo *requisiti* nie wdawając się *discursi*, do gospody odeszli.

Contenta listu Chmielnickiego: iż z posła XJM zrozumiawszy przedtem, że [KłHJM] pokoju z Wojskiem Zaporowskim życzy, lubo teraz przeciwne od swoich [ludzi] zachodzą go słuchy, jednak nadzieję nie traci, do tegoż miru, którego sobie z Księstwem Litewskim życzy, skłonić się zechce, a [niech XJM,] pp. koronnym nie pomagając, od granic ludziom swym odstąpić rozkaże, żeby im on, [Chmielnicki,] pułkom swym, za sobą iść kazać mógł.

Niebaba, pułkownik czernihowski, w liście swym przyczynę podstąpienia ludzi swych pod Homel tę daje, iż nasi wprzód zaczepkę uczynili, kiedy, na Jaryłowicze napadłszy, onę szablą i ogniem znieśli, straż kozacką ułupili i kilkadziesiąt na placu [trupem] położyli, czego się na homlanach mszcząc, wyprawił ludzie swoje, które za wzięciem inakszego rozkazu i posła p. hetmana do XJM wyprawieniem nazad wszystkich cofnął i spokojnie się zatrzymać gotowi, byle od naszych żadnego przenagabania nie mieli, o co XJM prosi, wciąż i za posłami się przyczynia, aby wolno puszczeni byli.

A Anton Żdanowicz, pułkownik kijowski, na niejakiego p. Pawszę z ludźmi w Babiczach stojącego uskarża się o to, iż, ustawicznie czaty wyprawując, ludzie jego *infestuje* (czego rozumie, że bez wiadomości starszego się waży) i prosi XJM, aby mu takich *excesów* (te tą *formula*) czynienia na potem zakazał, bo i on będzie miał tyle sposobów [zemsty], że swoje sowito odwetuje.

Die 14 junii uprowadzeni do XJM posłowie Chmielnickiego. Stanąwszy, tak się zlekli, że słowa jednego tam Pobodajło przebaknąć /382/ nie umiał, aż dopiero Przedmierski, widząc jego *consternatum*, *vices* jego, chciał *suppleo*, ale nic więcej nie powiedział nad te słowa:

– JMP Bohdan Chmielnicki, hetman Wojska Zaporoskiego, z pułkownikami, z starszyną i wszystkimi mołojcami pokłon swój oddają WXM. A co za materia poselstwa naszego, z listów do JMP pisarza dnia wczorajszego oddanych zrozumieć już WXM raczyłeś.

Tu dopiero XJM odpowiedział w ten sposób:

– Dziwuję się temu bar[d]zo, że p. hetman wasz pod ten czas, którego wszystkie siły do wojny obrócone, to poselstwo do mnie wyprawuje przyjaźń i dobry *affect* wmawia, i abym się z wojskiem nazad cofnął *persuadować* chce. A tej nie uważa, iż Litwie z Koroną spólna sprawa, naród to jeden, RP jedna, by dobrze i to nie było. Samej Litwie niedobrze zadatki przyjaźni daliście, kiedy bez dania wielkiej przyczyny, w granice jej wtargnąwszy, powiaty niektóre do szczętu zniszczyli, i drugie zabrawszy, dotąd trzymacie, ani ich ustępować i wracać [Litwie] nie chcecie, jako Lubecz, Starodęb, na których załogi kozackie. I teraz stąd mnie granic Księstwa Litewskiego upomnieć się i dochodzić przyjdzie. A do tego, doznawszy Kozacy zaporowscy po JKM łaski i wielkiej skłonności całej RP, która wszystkie *postulata* z prośbą ich sejmową *constitutją* aprobowala, powinni byli w wierze i poddańskim posłuszeństwie trwać, a nie, przysięgę złamawszy, przeciwko p. KJM, pomazańcowi Bożemu, p. swemu, i całej RP rękę podnosić.

/38236/ Którym to występkiem swym żadnego miłosierdzia i dalszej folgi nie godni. Mnie o pokoju umawiać się nie zejdzie, już jako urzędnikowi takiemu, który ordynacje i JKM, i RP wojenne do skutku we wszystkim przywozić powinienem. Co się zaś osoby mej i *functii* senatorskiej dotyczy, jako na sejmach przeszłych, kiedyście na to zarabiali, posłowie wasi *affektu* mego doznali, kiedym prosi[e] ich u KJM przyczyną swą wspierał i promował, i o czym sami wam sprawę dać mogli, tak i teraz, kiedy pokorę swą szczerą pokażecie, przeszłych zbrodni się kając i dalszą powolnością KJM nagradzać to będziecie, gotowem do tego rzeczy wieść, aby krew chrześcijańska więcej się nie lała, ale ta szabla na pogaństwo obrócona była.

Co zaś do was samych, lubo jako się rzekli mi wczesny bardzo przyjazd wasz, jednak, iż chrześcijanie, umiemy po chrześcijańsku wojnę prowadzić, choćby kto z boku co inszego wam powiadał, na to nie dbajcie. Ja upewniam, iż włos z głowy waszej nie spadnie – jakoście wolno to przyjechali, wolno nazad powróćcie.

Tu [JXM], Przedwimierskiego w ramię ręką uderzywszy, rzekł do niego:

– Ty, p. Przedwimierski, któryś już tu przedtem był, dobrześ wiadom tego, jaka u nas w tej mierze sprawa.

Po takiej *conclusii animati* i duch trochę w nich wstąpił. Pobodajło, skłoniwszy się, chciał coś mówić, ale zaniemiał. Znowu Przedwimirski na te słowa XJM:

– Wolen Bóg da KJM, PN, któremu się nie sprzeciwiamy, ani się na jego uskarżamy, bo KJM chciał nam przy obiecanej łaski swej pańskiej dotrzymać i to wszystko, cośmy durno zrobili, przebaczyć, ale pp. niektórzy koronni nie pozwalają mu tego i na to się usadzili, aby nas ze wszystkim narodem ruskim do szczytu /383/ wykorzenili, skąd poniewolnie już się nam bronić przyszło.

Po takiej tedy rozmowie rozkazano im do wzięcia odprawy w gospodzie się zatrzymać. Zatem odeszli.

U XJM to *conclusum*, aby ich odprawić, ale oraz z *intentią* potrzebną sądził, aż imprezy niektóre w rękę będące (daj Boże, fortunie) odprawić, osobliwie przeprawę wojska, które, wozy i *impedimenta* wszystkie w obozie rzeczywistym zostawiwszy, *comunikiem* iść.

Pod Babicze zbliżamy się do wojska koronnego i załóg kozackich, począwszy od Czarnobila, Czerniechowa, Kijowa, uprzątniemy.

Переклад

Чекали там же КнЙМ п. гетьмана у Горвалі послі Хмельницького Пободайло і Пшедвимірський¹⁵, сотники, перший перед цим був чернігівським полковником, третій – сотник Кланьовський¹⁶. Тих КнЙМ одразу з певних причин, особливо, тому що Хмельницький з п. Мишльовським¹⁷, висланим від КнЙМ, таку ж ганебну процедуру провів, до себе не прийняв, а послав з тим до них, щоб листи, котрі мають, віддали п. Межинському, волковиському підстолю¹⁸, а ця декларація призвела до їх великої розгубленості. Але ще більше їх потрясло, коли перед госпоною п. підстоля вони побачили роти 3 драгунів, вишикуваних із запаленими гнотами, розуміючи, що їх під варту мали взяти. Потім, тільки листи віддавши, а не висуваючи вимог і в жодні подальші дебати не вдаючись, до господи пішли.

Зміст листа Хмельницького: що, від посла КнЙМ перед цим зрозумівши, що [КнЙМ] миру з Військом Запорозьким зичить, але тепер кардинально інші від своїх [людей] доходять його чутки, однак надії не втрачає, до того миру, якого собі з Князівством Литовським бажає, хоче схилитися, а [нехай КнЙМ,] pp. коронним не допомагаючи, від кордонів людям своїм відступити накаже, щоб він, [Хмельницький,] своїм полкам за собою міг наказати йти.

Небаба, чернігівський полковник, у листі своєму причину наступу своїх людей під Гомель таку подає, що наші перед цим зачіпки чинили, коли, на Яриловичі¹⁹ напавши, їх шаблею та вогнем знищили, козацьку сторожу пограбували і кількадесят на плацу [труном] поклали, за що він, щоб помститися на жителях Гомеля, вислав своїх людей, котрих після отримання іншого наказу і висланням посла п. гетьмана до КнЙМ назад усіх повернув, і у спокої зупинитися готові, лиш би від наших зачіпок ніяких не мали, про що досі просить і за послами замовляє слово, щоб їх було вільно відпущено.

А Антон Жданович, київський полковник, на певного п. Павшу²⁰, котрий з людьми у Бабичах²¹ стоїть, скаржиться через те, що той, постійно чати виправляючи, на його людей увесь час нападає (як він розуміє, без повідомлення про це старшого таке наважується робити) і просить, щоб йому такі ексцеси (так це формулює) чинити надалі заборонив, бо і він буде мати стількі способів [помсти], що своє з надлишком відквитає.

Дня 14 червня введено до КнЙМ послів Хмельницького. Ставши, так перелякалася, що там жодного слова Пободайло пробелькотіти не міг, аж Пшедвимірський, бачачи його розгубленість, його стан, хотів його підтримати, але нічого більше не сказав, крім цих слів:

– *ЙМП Богдан Хмельницький, гетьман Війська Запорозького, з полковниками, із старшиною і всіма молодцями поклон свій віддають КнЙМ. А який предмет нашого посольства, з листів до ЙМП писаря, вчорашнього дня відданих, ти вже зволив зрозуміти*²².

Аж тепер КнЙМ відповів таким чином:

– *Я дуже дивуюся тому, що ваш гетьман у той час, коли всі сили на війну спрямовані, це посольство до мене відправляє і переконує у своїй приязні і доброму ставленні, і щоб я з військом назад відступив, вести переговори хоче. А він не зважає, що у Литви з Короною спільна справа, народ це один і республіка одна, **би добре і це не було. Самій Литві недобрі ви свідчення дружби дали**²³, коли без великих підстав, на її територію вторгнувшись, деякі повіти доценту знищили, а інші, забравши, досі утримуєте і з них відходити та повертати [Литви] не хочете, такі, як Любеч,

Стародуб, у яких козацькі залоги. І зараз уже мені про кордони Князівства Литовського нагадувати і домагатися доведеться*²⁴. А крім того запорозькі козаки мали ласку і велику прихильність усієї РП, котра всі вимоги з їх проханням у сеймовій конституції були враховані, повинні були у вірності та підданському послухові бути, а не, зламавши присягу, супроти п. КЙМ, помазанка Божого, п. свого, і всієї РП руку підносити.

Через цей свій виступ ви на жодне милосердя і подальшого полегшення не заслужили. Мене вмовляти про мир вам не вдасться, бо я такий урядник, котрий військові ординації і ЙКМ, і Речі Посполитої виконувати у всьому повинен. Що стосується моєї особи та функцій сенатора, як на попередніх сеймах, коли ви над цим заслуговували, ваші послы мою прихильність отримали, коли я їх прохання у КЙМ своїм заступництвом підтримав і лобював, про що вони самі вам звіт могли дати, так і тепер, коли свою щирю покірність покажете, колишніх злочинів каючись, подальшу прихильність КЙМ у винагороду буде мати, я готовий до того справи ввести, щоб кров християнська більше не проливалася, а ця шабля на поган була повернута.

Що стосується вас самих, як сказали мені раніше, ваш приїзд занадто ранній, однак, оскільки ми християни, уміємо по-християнськи вести війну, хоч би хто з збоку щось вам казав, на те не зважайте. Я запевняю вас, що й волосина з вашої голови не впаде – як ви всюди вільно приїхали, так вільно назад і повернетесь.

Тут [ЙКнМ], Пшедвімірського у плече рукою вдаривши, промовив до нього:

– Ти, п. Пшедвімірський, котрий вже тут раніше був, добре знаєш, який у нас тут у цій справі порядок.

Після такого рішення душа і дух трохи у них піднявся. Подобайло, поклонившись, щось хотів сказати, але замовк. Знову Пшедвімірський на ці слова КнЙМ:

– *Вільний Бог і КЙМ, ПН, котрому ми не чинимо спротиву, ані на нього не скаржимося, бо КЙМ хотів нам дотримати обіцяну свою ласку і те все, що ми дурно зробили, пробачити, але декотрі пп. коронні не дозволяють йому цього і так заповзялися, щоб нас з усім народом руським дощенту викоринити, через що нам уже мимоволі оборонятися довелося*²⁵.

Після такої розмови наказано їм до отримання відправи у господі зупинитися. Після цього пішли.

У КнЙМ така рада, щоб їх відправити, але також із потрібним наміром аж би деякі нагальні справи (дай Боже, успішно) завершити, особливо переправу війська, котре вози і багаж увесь в річищському обозі залишивши, комунником²⁶ йти.

Під Бабичі наближаємося до коронного війська і від козацьких залог, почавши від Чорнобиля, Чернігова, Києва, очистимо.

Назва документу в рукописі: *Z obozu litewskiego die 17 junii spod Homla [anno] 1651 (3 литовського обозу дня 17 червня з-під Гомеля [року] 1651).*

*Автор щиро дякує доктору габілітованому
Конраду Бобятинському (Варшавський університет)
за наукові консультації під час написання статті.*

¹ Львівська національна наукова бібліотека імені Василя Стефаника, ф. 5 Рукописи Національної бібліотеки ім. Оссолінських. оп. 1, *спр.* 225 *Копії матеріалів, які головним чином стосуються польсько-козацької війни 1648–1651 рр.*, арк. 365зв–366, 381зв–383.

² А. Гурбик, *Український Гетьманат та Велике князівство Литовське у військово-політичному протистоянні 1651 р.: Друга Лоевська битва* [Ukrainian Hetmanate and the Grand Duchy of Lithuania in the military and political confrontation in 1651st: The Second Battle of Loyev], in «Ukraina Lithuanica», 2015, т. 3, с. 135–159.

³ І. Кондратьєв, *Битва «під Рінками» 1651 р.* [The Battle of Ripky in 1651st], in «Сіверянський літопис», 2014, вип. 5, с. 3–12.

⁴ Bobiatyński K. *W cieniu Beresteczka: działania militarne armii litewskiej przeciwko Kozakom w 1651 roku* [In the shadow of Beresteczko: military actions of the Lithuanian army against Cossacks in 1651st], in «Przegląd Historyczno-Wojskowy», 2013, т. 14, nr 3, s. 7–30.

⁵ М. Грушевський, *Історія України-Руси* [The history of Ukraine-Rus], Нью-Йорк, Книгоспілка, 1957, т. IX, ч. 1, с. 226.

⁶ Проект «Україна». Повстання Війська Запорозького 1630 року: документи і матеріали [Project «Ukraine». Uprising of the Zaporozhian Host in 1630: documents and materials] / упоряд. Т. Ковалець, Харків, Фоліо, 2017, с. 38–41.

⁷ Проект «Україна», с. 14.

⁸ Сож – ріка в Білорусі та Росії, на якій лежить Гомель. На східному березі річки були гарні пасовища.

⁹ Міколай-Кшиштоф Гєдройч (пол. Mikołaj Kszysztof Giedroyc) (пом. 1657 р.) – офіцер чужоземного автораменту литовської армії, капітан-лейтенант (з 1651), капітан пішої гвардії (з 1652).

¹⁰ Вірогідно, маються на увазі дерев'яні укріплення із набитих штахет із бійницями, з яких було зручно вести обстріл супротивника.

¹¹ Це доволі суперечлива інформація, оскільки підтримка козаків серед селян та міщан Гомельщини була дуже великою.

¹² Прокіп Шумейко – ніжинський полковник, один із козацьких радикалів. Загинув у липні під час битви під Берестечком.

¹³ Горвель (Горваль) – містечко в Речицькому повіті ВКЛ на північ від Речиці, зараз село Речицького р-ну Гомельської обл. Білорусі.

¹⁴ Вірогідно, йдеться про Кшиштофа Хваща (пол. Krzysztof Chwaszcz), місцевий шляхтич з «чечерського тракту», арештований у лютому 1651 р. з челяддю за шпигунство Стефаном Подобайлом з наказу Мартина Небаби у містечку Городні на Чернігівщині, утримувався в Чернігові у в'язниці, незабаром був страчений. Його арешт і страта викликали чималий конфлікт між старшиною Чернігівського полку та урядниками ВКЛ.

¹⁵ Невстановлена особа.

¹⁶ Невстановлена особа.

¹⁷ Невстановлена особа.

¹⁸ Ян Меженський/Межинський (пол. Jan Mierzeński/Mierzyński) (пом. 1655 р.) – волковиський підстолій, від 1665 р. вількомерський староста.

¹⁹ Яриловичі – до Хмельниччини шляхетський маєток, зараз село Нові Яриловичі Ріпкинського р-ну Чернігівської обл.

²⁰ Шимон-Ян Павша (пол. Szymon Jan Pawsza) (пом. 1655 р.) – шляхтич, ротмістр козацької хоругви коронного війська, згодом полковник литовського війська, учасник битви під Лоевом 1649 р. До 1651 р. служив у Мозирі.

²¹ Бабичі (білор. Бабічы) – село, зараз Чечерського р-ну Гомельської обл. Білорусі.

²² Переклад фрагменту в М. Грушевського: «Його мил. пан Богдан Хмельницький, гетьман війська Запорозького з полковниками, старшиною і всіми молодцями поклон віддають в. княжій милості; а що за матерія посольства нашого, зволив еси вже зрозуміти, в. кн. м., з листів пану писареві вчора відданих» (цит. за: М. Грушевський, *Історія України-Руси*, с. 228).

²³ Збережено оригінальний поділ речень. Можливо, копіїст помилився і цей фрагмент варто було б помістити в межах одного речення. Тоді малося б на увазі: якщо би і це добрим не було (у значенні унія Литви і Польщі), то ви, козаки, Литві дали погані свідчення своєї дружби і т.д.

²⁴ Переклад фрагменту в М. Грушевського: «Дивуюсь я тому дуже, що пан гетьман ваш, підчас коли всі його сили звернені на війну, посилає до мене се посольство: запевняє в своїй приязни і хоче намовити, аби я відступив з своїм військом. А того не думає, що справи Литви й Корони спільні, оден нарід, одна Річпосполита, – так як би того не було! Та й Литві дали ви не добрі задатки приязни, вторгнувшись в її границі, без великої причини; повіти декотрі дощенту знищили, а інші забрали й досі тримаєте, не хочаючи уступитись і вертати – як от Любеч і Стародуб, де стоять козацькі залоги, і мині тепер прийдеться там упоминатись і доходити границь в. кн. Литовського (цит. за: М. Грушевський, *Історія України-Руси*, с. 227–228).

²⁵ Переклад фрагменту в М. Грушевського: «Волен Бог да король його милость, пан наш, котрому не противимось ані скаржемось на нього. Бо король й. м. хотів обіцяну свою ласку нам дотримати, і то все що ми «дурно» зробили – пробачити, але панове декотрі коронні не дозволяють йому того, і на те всадилися, аби нас з усім народом Руським викоринити. Через те поневоли нам прийшлося боронитись» (цит. за: М. Грушевський, *Історія України-Руси*, с. 228).

²⁶ Тобто без возів, самою кіннотою, іноді з легкою артилерією, для забезпечення щонайшвидшого просування тереном.

References

1. Lvivska natsionalna naukova biblioteka imeni Vasylia Stefanyka, F. 5 Rukopysy Natsionalnoi biblioteki im. Ossolinskykh. op. 1, spr. 225 Kopii materialiv, yaki holovnym chynom stosuiutsia polsko-kozatskoi viiny 1648–1651 rr., ark. 365zv–366, 381zv–383.
2. Hurbyk, Ukrainskiy Hetmanat ta Velyke kniazivstvo Lytovske u viiskovo-politychnomu protystoianni 1651 r.: Druha Loievskaya bytva [Ukrainian Hetmanate and the Grand Duchy of Lithuania in the military and political confrontation in 1651st: The Second Battle of Loyev], in «Ukraina Lithuanica», 2015, t. 3, s. 135–159.

3. Kondratiev, Bytva «pid Ripkamy» 1651 r. [The Battle of Ripky in 1651st], in «Siverianskyi litopys», 2014, vyp. 5, s. 3–12.
4. Bobiatyński K. W cieniu Beresteczka: działania militarne armii litewskiej przeciwko Kozakom w 1651 roku [In the shadow of Beresteczko: military actions of the Lithuanian army against Cossacks in 1651], in «Przegląd Historyczno-Wojskowy», 2013, t. 14, nr 3, s. 7–30.
5. M. Hrushevskyi, Istoriiia Ukrainy-Rusy [The history of Ukraine-Rus], Niu-York, Knyhospilka, 1957, t. IKh, ch. 1, s. 226.
6. Proekt «Ukraina». Povstannia Viiska Zaporozkoho 1630 roku: dokumenty i materialy [Project «Ukraine». Uprising of the Zaporozhian Host in 1630: documents and materials] / uporiad. T. Kovalets, Kharkiv, Folio, 2017, s. 38–41.
7. Proekt «Ukraina», s. 14.